

Agnieszka Jedziniak

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wizerunek kobiety w polskich afektonimach w świetle teorii stereotypów płciowych

We współczesnych studiach humanistycznych problematyka płci wciąż cieszy się dużym zainteresowaniem ze względu na stale obserwowane przemiany kulturowe, społeczne czy psychiczne w postrzeganiu tej kategorii. Zagadnienie płci jest chętnie podejmowane na gruncie wielu dyscyplin, prezentujących różne instrumentaria teoretyczno-metodologiczne. W ostatnich latach także w lingwistyce można odnaleźć wiele opracowań dotyczących relacji język a płć, ujmujących ją w różnych kontekstach czasowych i metodologicznych. Współczesna lingwistyka sięga do teorii i metod wykraczających poza rozumienie języka jako kategorii czysto systemowej. W duchu postmodernistycznym językoznawstwo bowiem rozszerzyło swoje możliwości poznawcze, czego skutkiem było wyodrębnienie różnych subdyscyplin, pojmujących język i komunikację jako fenomen niezwykle złożony i umożliwiający stosowanie holistycznych metod opisu. Warto wspomnieć chociażby pragmalingwistykę, lingwistykę tekstu, dyskursologię, etnolingwistykę, lingwistykę kulturową czy językoznawstwo kognitywne [Rejter 2013: 27]. Płć jako kategoria silnie związana z rzeczywistością społeczno-kulturową determinuje postrzeganie jej relacji z językiem jako zjawiska wyrastającego z tej rzeczywistości i nią naznaczonego. Język i jego struktury są więc nośnikami przekonań, nastawień wobec świata, norm i wartości reprezentowanych przez daną społeczność [Anusiewicz 1994: 28] – także tych związanych z pojęciem szeroko rozumianej płci.

Uwikłanie płci w język i kulturę opiera się w dużej mierze na doświadczeniach indywidualnych i zbiorowych – w perspektywie historycznej – warunkujących wyobrażenia o niej istniejące w świadomości kolektywnej. Ewa Jędrzejko zaznacza, że

[n]a tej podstawie [wielowiekowych doświadczeń zbiorowych – A.J.] wytworzył się potoczny sposób myślenia o kobiecie [ale także o płci w ogóle – A.J.], zakodowany w języku – zwłaszcza w leksyce i frazeologii. Poglądy na temat kobiet, aktualizowane i modyfikowane przez literaturę i folklor, wyrażane są w różnego rodzaju sądach ogólnych, które przypisują jej (w sposób jawny lub niejawny) pewne cechy wraz z ich pozytywną lub negatywną waloryzacją. [Jędrzejko 1994: 159]

W tym ujęciu stereotyp wydaje się więc kategorią znamionną dla relacji język a płeć, gdyż proces stereotypizacji płci jest jednym z mechanizmów determinujących powszechne społeczno-kulturowe wyobrażenia o niej. Uznaje się, że termin *stereotyp* wszedł w obieg w różnych dyscyplinach humanistyki – i wciąż cieszy się sporym zainteresowaniem badaczy – za sprawą książki Waltera Lippmanna zatytułowanej *Public Opinion*, która ukazała się w 1922 roku¹ [Tambor 2008: 23]. Lippmann wiązał pojęcie stereotypu z naturalnym dążeniem człowieka do ekonomizacji wysiłków poznawczych oraz procesami socjalizującymi jednostkę [por. Lippmann 1922; Bartmiński, Panasiuk 1993]. Stereotyp z reguły kojarzy się negatywnie, gdyż jest on najogólniej rozumiany jako schematyczny i jednostronny obraz istniejący w świadomości człowieka i warunkujący percepcję rzeczywistości. Jest on kategorią o stosunkowo dobrze ugruntowanej pozycji w lingwistyce. Przyjmuję za Jerzym Bartmińskim, że „stereotyp to subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych” [Bartmiński 1998: 64]. Przywołaną definicję należy uznać za ważną ze względu na jej szeroki zakres. Nie ogranicza ona bowiem stereotypu jedynie do wyobrażeń negatywnych, choć sam badacz nie odbiera tej kategorii możliwości waloryzujących, dodając, że stereotyp „ma wartość poznawczą, stanowi potoczną teorię przedmiotu, nie jest wypełniony wyłącznie emocjami, tym bardziej nie jest tylko negatywny, co oczywiście nie znaczy, że w ogóle nie zawiera nacechowania emocjonalnego” [Bartmiński 1998: 65].

Rozważania w niniejszym artykule mierzą do próby zrekonstruowania wizerunku kobiety utrwalonego w polskich afektonimach z nakierowaniem na kategorię stereotypu jako znaczącego czynnika kształtującego obraz płci. Pragnę zwrócić także uwagę na językowe konotacje i kulturowe asocjacje

1 W językoznawstwie polonistycznym problematykę stereotypu podejmowali np. Jerzy Bartmiński i Jolanta Panasiuk [1993], Jerzy Bartmiński [1998], Wojciech Chlebda [1998], Grażyna Habrajska [1998], Renata Grzegorzczkowska [1998], Ryszard Tokarski [1998] i Jolanta Tambor [2008].

apelatywów tworzących tę odrębną grupę leksyki. Proponuję zatem charakterystykę polskich afektonimów z uwzględnieniem również ich językowo-kulturowego statusu. Warto dodać, że trwałe doświadczenia kolektywne wpływają na kształtowanie się obrazów płci, stając się jednocześnie znaczącym komponentem ich stereotypizacji. Mając to na względzie, należałoby również zaznaczyć, że afektonimy, tworzące specyficzną klasę leksyki, kodują w swoich strukturach owe doświadczenia zbiorowe, będąc tym samym jednym z możliwych składowych społecznych i kulturowych wyobrażeń o płci.

Analizę współczesnych polskich afektonimów warto poprzedzić zwięzłym oglądem samego terminu *afektonim* w języku polskim. Uznaje się, że *afektonim* jest – z formalnego punktu widzenia – hybrydą językową i składa się z dwóch elementów: łacińskiego słowa *affectus* oznaczającego ‘uczucie, wzruszenie, namiętność’ i greckiego *onoma*, czyli ‘imię nazwa’ [Staroń 2013: 109]. Afektonimia doczekała się już kilku opracowań na gruncie polskiej lingwistyki. W pracach językoznawczych termin *afektonim* pojawił pod koniec XX wieku. Jako jedno z pierwszych prac podejmujących problematykę polskich afektonimów należałoby wskazać teksty Ewy Wolnicz-Pawłowskiej z cyklu *Przezwiseka intymne w najnowszej polszczyźnie* [1997, 1998]. Badaczka wydzieliła dwie grupy przezwisk intymnych: *affectiva*, czyli leksemy ogólnie znane, notowane w słownikach języka polskiego, oraz *afektonimy* – określenia jednostkowe, rzadkie, nabywające cechy nazw własnych i nienotowane w słownikach [Wolnicz-Pawłowska 1997, 1998]. Gruntownego opisu afektonimów w ujęciu kontrastywnym dokonali również Jacek Perlin i Maria Milewska [2000] w artykule poświęconym ich analizie morfologicznej i semantycznej. Badacze definiują afektonimy jako

apelatywa występujące w postaci wyrazów lub zwrotów stosowanych w sytuacjach szczególnej zażyłości, najczęściej (choć może nie wyłącznie) w stosunkach między małżonkami, kochankami oraz relacji rodzice – dzieci. Afektonimy mieszczą się w szerszej kategorii przezwisk jako szczególny ich rodzaj, obejmuje je bowiem definicja tego zjawiska mówiąca, że są to nazwy dodatkowe (fakultatywne), wtórne (nie stanowiące nigdy jednego imienia człowieka) i zastępcze (mające zdolność przyjmowania kategorii nazw z innych kategorii antroponimicznych). Cechą charakterystyczną afektonimów, które można też nazwać „przezwisekami intymnymi”, jest to, że w przeciwieństwie do przezwisk zwykłych funkcjonują w zasadzie jedynie w relacjach dwuosobowych, a nie w obrębie większej grupy, mają silniejsze nacechowanie emocjonalne (z reguły pozytywne) oraz są często mało stabilne, wręcz okazjonalne i jednorazowe. [Perlin, Milewska 2000: 165]

Przyjmuję więc za badaczami, że afektonimy są wyrazami apelatywnymi, gdyż z reguły ich jednostkowa referencja ograniczona emocjonalno-intymnym kontekstem użycia nie ma charakteru indywidualnego. Kontekst ten może być różnie realizowany, klasy przezwisk intymnych z kolei – z wyłączeniem ich wariantów strukturalnych – będą się powtarzały.

Na temat afektonimów powstały ponadto prace poświęcone analizie jednostkowych przypadków ich użycia. Warto wspomnieć chociażby artykuł Anny Wojciechowskiej zatytułowany *Afektonimy jako przedmiot badań lingwistycznych (na materiale listów Wojciecha Kossaka do żony)* [2017].

W niniejszym opracowaniu interesować mnie będą afektonimy używane w relacjach o charakterze intymno-erotycznym. Bazę materiałową pracy stanowią przezwiska intymne wyekscerpowane z opracowania leksykograficznego *Czule słówka. Słownik afektonimów* autorstwa Mirosława Bańki i Agnieszki Zygmunt [2011]. Mając na uwadze komentarze autorów leksykonu, do materiału badawczego włączyłam zarówno afektonimy typowo żeńskie, jak i te, które można by określić jako uniwersalne (np. *kochanie, skarbie* i ich warianty).

Przezwiska intymne używane w stosunku do kobiet można zawrzeć w kilku zasadniczych grupach²:

- a) nazwy zwierząt: *gołąbko, gołąbeczko, kaczuszko, karaluszku, kiciu, kiciuniu, kiciusiu, kiciaczku, kicia, kiciuś, kitku, kituniu, kitusiu, kitek, kituś, kiziu, kizuniu, kiziusiu, kiziu-miziu, kotku, koteczku, koteczko, kotuniu, kotusiu, kociaku, kociaczku, kociku, kocie, kotuś, króliczku, króliku, kurczaczku, kurczątko, łabądku, łasiczko, małpko, małpeczko, małpeńko, małpisonku, małpisonie, motylku, mróweczko, mrówenko, mrówciu, mrówko, myszko, myszeczko, myszeńko, mysiu, myszonku, myszo, mycho, myszuś, mysiątko, owieczko, pszczołko, ptaszynko, ropuszko, rybko, rybeczko, rybeńko, rybciu, rybo, sarenko, sarenczko, sikoreczko, suczko, tygrysico, wiewióreczko, wiewiórciu, wróbelku, zajączku, żabko, żabciu, żabeczko, żabeńko, żabuniu, żabusiu, żabo;*
- b) wyrazy o znaczeniu ‘szczęście, kochany’: *darling, kochana, kochaniutka, kochanieńka, kochaneczko, kochanie, luba, najukochańsza, szczęście moje, ukochana, ukochanie moje;*
- c) wyrazy o znaczeniu ‘coś cennego’: *jedyna, moja droga, złota, moje złotko, moje złoto, najdroższa, perełko, pereleczo, skarbie, skarbk,*

2 Bogatą klasyfikację afektonimów przedstawili Jacek Perlin i Maria Milewska w artykule *Afektonimy w polskim, francuskim, hiszpańskim i niderlandzkim. Analiza morfologiczna i semantyczna* [2000]. Zaproponowany przeze mnie podział częściowo opiera się na tej klasyfikacji.

- skarbeczku, skarbiku, skarbiczku, skarbeńku, skarbuniu, skarbusiu, skarbuszku, skarbuś, złociutka, złotko, złoteńko;*
- d) wyrazy o znaczeniu 'coś małego, drobnego': *kruszynko, kruszyno, okruszko, okruszyno, puszku okruszku, kropeczko, kropciu, kropeńko;*
- e) pieszczotliwe nazwy małych dzieci: *bejbe, bejbi, bejbusiu, bejbuś, niu-niu, niuńku, niuńciu, niusiu, niuniusiu, niuniaczku, niunieczko, niunia;*
- f) wyrazy o znaczeniu astronomicznym i meteorologicznym: *gwiazdko, gwiazdeczko, iskiereko, iskiereczko, promyczku, promyku, słoneczko, słonko, słońce;*
- g) nazwy roślin: *kwiatuszku, kwiatuniu, kwiatusiu, kwiateczku, kwiatku, różyczko, stokroteczko, stokroteńko, stokrotko;*
- h) nazwy potraw i smaków: *brzoskwinko, ciasteczko, cukiereczku, czekoladko, groszku, kluseczko, klusiu, paszteciku, pączusiu, pączuniu, pączuszku, pączku, pierożku, ptysiu, ptysiuniu, ptysiaku, ptysiaczku, truskaweczko, truskawo, najśłodsza, moja słodka;*
- i) nazwy istot mitycznych, postaci magicznych i postaci bajkowych: *aniołku, aniołeczku, aniele, bogini, diabełku, krasnalku, krasnoludku, puchatku, buniu, bunieczko;*
- j) nazwy części ciała: *brzусiu, brzuszku, buziaczku, buziaku, cipciu, cipko, cipeczko, cipeńko, cipulko, cipuniu, cipusiu, cipuszko, cipcia, cycusiu, cycuniu, cycuszką, dupko, dupeczko, dupeńko, dupciu, dupino, dupinko, pupko, pupeczko, pupeńko, pupciu, pupino, pupinko, pupeczku, serduszką, serducho, serdeńko, serce moje, tyleczku;*
- k) nazwy cech psychofizycznych i ich nosicieli: *brzydulo, grubasku, grubasie, maleńka, malutka, malusieńka, maluteńka, maluśka, mała, maleństwo, maluszku, maluchu, miła, milutka, milusieńka, miluteńka, milusia, miluśka, najmiłsza, najpiękniejsza, niedobra ty, paskudo, paskudko, piękności moje, śliczności moje, ślicznotko, tłuszczoszką, tłuszczochu, wariatko, moja piękna, moja śliczna;*
- l) nazwy funkcji pełnionych w rodzinie: *mamuśku, żoneczko, żonko, żoncio, żonusiu, żonuś;*
- m) inne określenia kobiet: *dziewczynko, dziuniu, dziunia, kobieto, królewno, królowo, staruszką, laleczko, lalko, laluniu, lalusiu, laleńko, lalu, lalunia, laseczko, lasko.*

Tłem analiz prowadzonych w niniejszym artykule pragnę uczynić teorię stereotypów związanych z płcią (żeńską). Należy wspomnieć, iż kwestią podstawową dla tej kategorii jest to, że „mogą one być nieprawdziwe dla grupy kobiet lub mężczyzn jako całości, ponieważ są zbytnimi uproszczeniami, bądź mogą być nieprawdziwe dla konkretnego członka grupy” [Mandal 2004:

13–14]. Eugenia Mandal wyróżnia dwa zasadnicze poziomy zaznaczania się stereotypów związanych z płcią: stereotypy cech związanych z płcią (cechy psychiczne i właściwości behawioralne) i stereotypy ról płciowych (rodzaje aktywności) [Mandal 2004: 15].

Analizowane afektonimy pragnę osadzić w szerszym kontekście językowo-kulturowym, mając na uwadze występujące w polszczyźnie konotacje poszczególnych apelatywów, będących podstawą badanych przezwisk intymnych. Cechą charakterystyczną afektonimów jest ich forma deminutywna, bezpośrednio wyrażająca pieśczołliwy stosunek do nazywanej osoby. W niniejszym opracowaniu będę więc poświęcać uwagę nie ich strukturze, ale jedynie warstwie konotacyjnej, która w kontekście stereotypów płciowych wydaje się niezwykle interesująca.

Na strukturę stereotypu (kobiecego) składają się cztery komponenty, których odbicie można odnaleźć również w obrębie afektonimii. Są one następujące:

- komponent cech osobowości (emocjonalność, zdolność do poświęceń, delikatność, czułość, troska o uczucia innych, umiejętność rozumienia innych, ciepło w relacjach z innymi, pomaganie);
- komponent ról społecznych (kobieta jest źródłem wsparcia emocjonalnego dla innych, zarządza domem, opiekuje się dziećmi, odpowiada za urządzenie domu);
- komponent wyglądu zewnętrznego (delikatny głos, schludność, wdzięk, miękkość ruchów);
- komponent zawodu (terapeuta, telefonistka, logopeda, nauczycielka w szkole podstawowej, pielęgniarka). [Mandal 2004: 17–18]

Komponent cech psychofizycznych – osobowości i wyglądu zewnętrznego – znajduje najliczniejsze poświadczenie w obrębie polskiej afektonimii. Najbardziej reprezentatywną grupę afektonimów kobiecych tworzą nazwy zwierząt, których wartości konotacyjne odpowiadają w dużej mierze wspomnianemu komponentowi. Należy zauważyć, że są to określenia odsyłające szczególnie do zwierząt o niewielkich rozmiarach i/lub łagodnym usposobieniu, takich jak: *gotąb*, *kaczka*, *kot*, *królik*, *kurczę*, *łabędź*, *motyl*, *mrówka*, *mysz*, *owca*, *pszczola*, *ptak*, *ropucha*, *ryba*, *wróbel*, *zając*, *żaba*. Część tych określeń nawiązuje w szczególności do jednostkowego wyglądu zewnętrznego kobiety – np. *wiewiórka* pot. ‘kobieta o rudych włosach’, *sikorka* żart. ‘o młodej dziewczynie’ [WSJP]. Przewiska intymne kobiet pochodzące od nazw zwierząt kodują również takie cechy psychiczne i behawioralne, jak:

- a) spokój, dobroć, skromność – *gołąb*: *gołąb pokoju* ‘gołąb jako symbol pokoju’ [SFJP], *gołąb dobroci* ‘ktoś niezwykle dobry, tkliwy’, *gołębie serce // gołębia dusza* ‘dobre, czułe serce, łagodne usposobienie’ [SFJP]; *mysz*: *ktoś siedzi cicho jak mysz pod miotłą* ‘ktoś zachowuje się bardzo spokojnie i nie podejmuje żadnych działań, nie chcąc zwrócić na siebie uwagi’ [SFJP], *szara mysz* ‘osoba niepozorna, skromna i niezwracająca na siebie uwagi’ [WSJP];
- b) pracowitość – *mrówka*: *mrówcza praca* ‘skrzętna, wytrwała, usilna, żmudna’ [SFJP]; *pszczola*: *pracowity jak pszczola* [SFJP];
- c) płochliwość³ – *zajac*: *tchórzliwy jak zajac*, *uciekać jak zajac*, *przed zajęciem żaby umykają* ‘trafił tchórz na jeszcze większego tchórza’, *zajac wlał mu w nogi* ‘stchórzył’ [SFJP]; *sarna*: *oczy sarny* ‘duże, z wyrazem lęku’, *płochliwy*, *szybki*, *zwinny jak sarna*, *uciekać jak sarna ścigana przez wilki* [SFJP]; *wrób*: *podskakiwać jak wrób*, *rozbiegać się jak spłoszone wróble*; *zrywać się jak chmara wróbli* ‘płochliwie’ [SFJP];
- d) jeść niewiele – *wrób*: *jeść*, *pić jak wrób* ‘bardzo mało’ [SFJP];
- e) zwinność, gracia – *łasica*, *kot*, *wiewiórka*, *małpa*⁴: *zwinny jak lasica*, *kot*, *wiewiórka*, *małpa* [WSJP];
- f) lekkomyślność, piękno – *motyl*: *życie motylowe* ‘lekkomyślne, płochy’ [SFJP], *wspaniałe*, *piękny motyl* [WSJP]; *wrób*: *komuś wróble gnieźdzą się w głowie* ‘ktoś jest lekkomyślny’ [SFJP].

Kategorię piękna wpisana w portret kobiety poświadcza również grupa pieśzotliwych wyrazów, których podstawę stanowią nazwy roślin – szczególnie kwiatów. W znacznej większości kultur kwiat uznawany jest za symbol kobiecego piękna i samej kobiety. Konceptualizacja kwiatów dokonuje się przez przypisanie im przede wszystkim wartości estetycznych wywołujących pozytywne stany i emocje [Piekarczyk 2017: 52–53]. Leksem *kwiat* łączy się także z dobrem i niewinnością. W polskiej kulturze kwiat oraz wianek z kwiatów są symbolami panny, dziewicy i dziewictwa. Świadczą o tym takie frazeologizmy, jak: *wianek dziewiczy* ‘dziewictwo, panieństwo’, *strzec wianka* ‘strzec dziewictwa’, *skraść pannie wianek* ‘pozbawić dziewictwa’, *utracić wianek* ‘stracić dziewictwo’ [SFJP]. W badanym materiale można wskazać również hiponimy wyrazu *kwiat* w funkcji afektonimów – *róża* i *stokrotka*. W języku polskim różę przypisuje się szczęście, beztroskę (*po różach* ‘szczęśliwie, bez problemów i trudności’, *usłany różami* ‘wygodny i pozbawiony

3 Można to też wiązać ze stereotypowym myśleniem o płci w kategoriach słaby (-) – silny (+), tchórzliwy (-) – odważny (+), w którym to kobiecie przypisywane są wartości ujemne.

4 Afektonim *małpa* i jego warianty mogą także odnosić się do zachowania powodującego irytację mówiącego.

wszelkich problemów’, *ktoś stąpa po różach* ‘ktoś żyje wygodnie, bez trosk i kłopotów’ [WSJP]), ale zwraca uwagę także jej wymiar dualistyczny, wynikający z kontrastu między pięknym kwiatem a kolcami (*nie ma róży bez kolców* ‘każde korzystne rozwiązanie ma również swoje wady’ [WSJP]). Różę łączy się ponadto z miłością romantyczną (*czerwona róża*). Stokrotka z kolei – oprócz kategorii piękna – będzie odsyłała do znaczenia ‘coś drobnego, delikatnego’. Co więcej, biel stokrotki przywołuje skojarzenia z niewinnością. Wyobrażenie o kobiecej delikatności, subtelności mogą też wzmacniać przerwiska powstałe od leksemów *iskra, promień*. Atrakcyjność płci żeńskiej jest ponadto wpisana w określenie typu: *dziunia* pot. ‘ekspresywnie o młodej atrakcyjnej kobiecie’ [WSJP], *laska* pot. ‘atrakcyjna dziewczyna’ [WSJP] czy *lalka* pot. pogard. ‘ładna, zadbana i bardzo dobrze ubrana kobieta, zwykle uważana za niezbyt inteligentną’ [WSJP].

Przewiskami intymnymi bezpośrednio odnoszącymi się do komponentu psychofizycznego są: afektonimy powstałe od nazw cech psychofizycznych i ich nosicieli (*brzydki, gruby, mały, miły, piękny, niedobry, paskudny, tłusty, wariat*), afektonimy powstałe od wyrazów o znaczeniu ‘coś małego, drobnego’ (*okrucuch, puch, kropka*), afektonimy powstałe od nazw istot mitycznych, postaci magicznych i postaci bajkowych⁵ (*anioł, bogini, diabeł, krasnoludek*). Za formy znacząco uprzedmiotawiające płęć żeńską można by uznać przewiska, których podstawami są wyrazy określające części ciała kobiecego – szczególnie nazwy miejsc intymnych. Takie afektonimy czynią aluzję do postrzegania kobiety jedynie przez pryzmat jej cielesności i seksualności. Warto zaznaczyć, że leksemy te poza kontekstem intymno-erotycznym mogą być uznane za niestosowne, a nawet wulgarne (np. *cipka, dupka*⁶). Należy jednak dodać, że wizerunek kobiety determinowany naturą jest jednym z najważniejszych czynników kształtujących ten obraz. Natura bowiem określiła podstawowe funkcje biologiczno-społeczne kobiety – ogólne przekonanie o powołaniu kobiety do bycia matką i żoną [Jędrzejko 2001: 12] – które także znajdują odbicie w afektonimii. Określenia takie jak *mamuśku, zoneczko, żonko, żoncio, żonusiu, żonuś* odsyłają do ról społecznie i kulturowo przypisywanych kobiecie, które wpisują się w jej stereotypowy obraz – współcześnie jednak coraz

5 *Anioł* ‘człowiek, który jest niezwykle dobry dla innych’ [WSJP]; *bogini* książk. ‘kobieta przewyższająca inne pod względem urody, wdzięku lub innych cech, i z tego powodu podziwiana bądź uwielbiana’ [WSJP]; *diabeł* ‘osoba budząca niechęć albo uznanie mówiącego z powodu swych złych skłonności lub nadzwyczajnych zdolności’ [WSJP]; *krasnoludek* ‘ekspresywnie o osobie niewielkiej postury’ [WSJP].

6 Oba określenia odnoszą się do kobiety traktowanej jako obiekt seksualny [por. leksem *dupa* w WSJP].

częściej zauważa się przełamywanie tego wyobrażenia. Co więcej, afektonim *mamuśku* można odnieść do językowego obrazu matki [por. Bartmiński 2008] i cech jej przypisywanych, takich jak np.: opiekuńczość, czułość, wyrozumiałość czy poświęcenie.

Inną klasą afektonimów są nazwy potraw i określeń, które w znakomitej większości wiążą się ze smakiem słodkim – *brzoskwinia, cukierek, pączek, ptyś, truskawka, słodki*. Metaforyczne użycia wyrazów *słodki* i *słodycz* od staropolszczyzny funkcjonują w kontekstach nawiązujących do pozasmakowych doznań zmysłowych – w szczególności do tego, co dobre, miłe, łagodne, przyjemne i wywołujące uczucie szczęścia [Mitrenga 2014: 150]. Nie dziwi więc ich użycie w roli afektonimów w kontekście intymno-erotycznym (miłosnym). Leksemy te są częściej spotykane jako określenia kobiet, chociaż nie wyklucza się też ich użycia wobec mężczyzn (np. *pączek, ptyś, cukierek*). Pomimo tego, że cechuje je pewna uniwersalność, to jednak mogą być włączone w zakres proponowanych analiz, gdyż uzupełniają językowy portret kobiety.

W niniejszym artykule starałam się pokrótce przedstawić wizerunek kobiety zawarty w polskiej afektonimii. Poczynione obserwacje umożliwiły dostrzeżenie językowo-kulturowego statusu leksyki charakterystycznej dla kontekstu intymno-erotycznego. Można również stwierdzić, że przezwiska intymne w dużej mierze opierają się na stereotypowych konstrukcjach płci żeńskiej. Poszczególne klasy afektonimów kobiecych zachowują bowiem w swoich strukturach cechy psychofizyczne oraz społeczno-kulturowe, które uzewnętrzniają się w momencie użycia nazwy-przezwiseka i mogą być waloryzowane zarówno pozytywnie, jak i negatywnie.

Bibliografia

Słowniki (wraz ze stosowanymi skrótami)

Bańko Mirosław, Zygmunt Agnieszka (2011), *Czułe słówka. Słownik afektonimów*, Warszawa.

SFJP – Skorupka Stanisław (1977), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.

WSJP – Żmigrodzki Piotr, red., *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl> [dostęp: 11 marca 2021].

Literatura

Anusiewicz Janusz (1994), *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław.

- Bartmiński Jerzy (1998), *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, w: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Jerzy Bartmiński, Janusz Anusiewicz, Wrocław (Język a Kultura, t. 12), s. 63–83.
- Bartmiński Jerzy (2008), *Polski stereotyp „matki”*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1 (1), s. 33–53.
- Bartmiński Jerzy, Panasiuk Jolanta (1993), *Stereotypy językowe*, w: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 363–387.
- Chlebda Wojciech (1998), *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*, w: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław (Języka a Kultura, t. 12), s. 31–41.
- Grzegorzczkowska Renata (1998), *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*, w: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław (Języka a Kultura, t. 12), s. 109–115.
- Habrajska Grażyna (1998), *Prototyp – stereotyp – metafora*, w: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław (Języka a Kultura, t. 12), s. 116–123.
- Jędrzejko Ewa (1994), *Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy*, w: *Płeć w języku i kulturze*, red. Janusz Anusiewicz, Kwiryna Handke, Wrocław (Język a Kultura, t. 9), s. 159–172.
- Jędrzejko Ewa (2001), *Jaka jesteś kobieto? Lingwistyczno-kulturowe studium porównawcze obrazu kobiet w polskiej i angielskiej paremiologii*, w: *Kvinnin i Polska spraket. Kobieta w języku polskim*, red. Ewa Teodorowicz-Hellman, Sztokholm, s. 9–28.
- Kita Małgorzata (2007), *Szeptem albo wcale: o wyznawaniu miłości*, Katowice.
- Lippmann Walter (1922), *Public Opinion*, New York.
- Mandal Eugenia (2000), *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Katowice.
- Mitrenga Barbara (2014), *Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne*, Katowice.
- Perlin Jacek, Milewska Maria (2000), *Afektionimy w polskim, francuskim, hiszpańskim i niderlandzkim. Analiza morfologiczna i semantyczna*, w: *Uczucia w języku i tekście*, red. Iwona Nowakowska-Kempna, Anna Dąbrowska, Janusz Anusiewicz, Wrocław (Język a Kultura, t. 14), s. 165–173.
- Piekarczyk Dorota (2017), *Dlaczego kwiaty są dobre i niewinne? O językowo-kulturowym obrazie kwiatu słów kilka*, „Etnolingwistyka”, t. 29, s. 47–60.
- Rejter Artur (2013), *Płeć, język, kultura*, Katowice.

- Rudyk Anna (2013), *O afektonimach w języku polskim i rosyjskim*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica”, nr 9, s. 89–98.
- Staroń Justyna (2013), *Afektonimy w najnowszej polszczyźnie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 59, z. 6, s. 109–119.
- Tambor Jolanta (2008), *Stereotyp i prototyp – znaczenie terminów*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1, s. 23–29.
- Tokarski Ryszard (1998), „Biała brzoza”, „czarna ziemia”, czyli o miejscu stereotypu w opisie języka, w: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław (Język a Kultura, t. 12), s. 124–134.
- Wojciechowska Anna (2017), *Afektonimy jako przedmiot badań lingwistycznych (na materiale listów Wojciecha Kossaka do żony)*, „Stylistyka”, t. 26, s. 291–304.
- Wolnicz-Pawłowska Ewa (1997), *Przezwiska intymne w najnowszej polszczyźnie. Cz. 1. Afectiva*, „Prace Językoznawcze”, z. 1, s. 71–93.
- Wolnicz-Pawłowska Ewa (1998), *Przezwiska intymne w najnowszej polszczyźnie. Cz. 2. Afektonimy i przezwiska rzadkie*, „Prace Językoznawcze”, z. 2, s. 102–113.

Agnieszka Jedziniak

Image of a Woman in Polish Affectionate Names in the Light of the Theory of Gender Stereotypes

This article aims to present the image of a woman in Polish affectionate names in the light of the theory of gender stereotypes. Special attention has been paid to the linguistic and cultural status of female affectionate names. Based on the analysis of selected female affectionate names, the author demonstrates that they contain some women's representations that depend on features assigned to women in social and cultural stereotypes (physical, mental and behavioural) such as beauty, grace, timidity, kindness, peace, protectiveness, modesty, etc. It has been noticed that this image can be both positive and negative.

KEYWORDS: affectionate names; stereotype; gender; lexis.

mgr Agnieszka Jedziniak [ORCID: 0000-0002-1163-4936] – doktorantka w dyscyplinie językoznawstwo w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; zainteresowania badawcze: lingwistyka kulturowa, onomastyka, lingwistyka dyskursu oraz badania historycznojęzykowe.